

УДК 343.226

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.4.38>

**ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКРАДЕННЯМ, ПРИВЛАСНЕННЯМ, ВИМАГАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ
ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЧИ РАДІОАКТИВНИХ
МАТЕРІАЛІВ АБО ЗАВОЛОДІННЯМ НИМИ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА
ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ (СТ. 262 КК УКРАЇНИ)**

Стаття присвячена дослідженню різновидів психічного насильства в злочинах проти громадської безпеки, а саме ст. 262 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем».

Громадська безпека в частині убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів є об'єктом цього злочину [1].

Різновиди психічного насильства закріплені в об'єктивній стороні цього злочину, яку складають такі дії:

1) привласнення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів має місце при їх утриманні, неповерненні володільцю особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо, або в якій вони опинились випадково чи якою були вилучені в іншої особи, котра володіла ними незаконно;

2) викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів – протиправне таємне чи відкрите, в тому числі із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, їх вилучення у юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно ті ними володіли;

3) вимагання полягає у таких діях: незаконній вимозі передачі вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів; вчиненні будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами; обмеженні права, свободи або законних інтересів цих осіб; пошкодженні чи знищенні їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною; розголошенні відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Погроза під час вимагання може стосуватись як самого потерпілого, так

і його близьких родичів. Погроза під час вимагання має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Така погроза може стосуватись як потерпілого, так і його близьких родичів і завжди містить у собі вимогу майнового характеру щодо передачі майна в майбутньому;

4) розбій – це напад з метою викрадення вогнепальної зброї бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Погроза застосування насильства під час розбою полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки);

5) заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем – протиправного використання нею своїх владних повноважень;

6) заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами шляхом шахрайства здійснюється за допомогою обману чи зловживання довірою [2].

М.І. Панов, досліджуючи поняття способу вчинення злочину, зазначає: «Встановлення обсягу та змісту понять вказаних способів, їх об'єктивних та суб'єктивних ознак має важливе значення як для правильного застосування кримінального закону (кваліфікації злочинів, відмежування суміжних злочинів, відмежування злочинних діянь від незлочин-

них і так далі), так і для призначення покарання, що відповідає вчиненому» [3, с. 27].

Одним із таких способів є розтрата. Останню, як спосіб вчинення злочину, законодавець не обґрунтовано, на наш погляд, не зазначив у переліку способів злочинної дії у ст. 262, що створює певні складнощі під час кваліфікації діянь, пов'язаних із розтратою предметів відповідних злочинів.

Відсутність розтрати у переліку способів злочинної дії, передбачених ст. 262 КК, визнається як недолік законодавчої техніки і М.І. Пінчуком [4, с. 175].

У нинішній конструкції диспозиції ст. 262 КК, зокрема у ч. 1 цієї статті, виділення окремих способів злочинної дії не має кримінально-правового значення, адже вчинення дій будь-яким із цих способів утворює один і той же склад злочину. У той же час як виділення у статті окремих способів вчинення злочинних дій повинно законодавцем здійснюватись лише з єдиною метою – диференціації кримінальної відповідальності.

Взагалі слід визнати, що конструкція диспозиції ст. 262 КК є надто казуїстичною, вона є складною для сприйняття та для правозастосування. Конструктивний підхід законодавця, який було застосовано під час формування змісту ст. 223 «Розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин» КК 1960 р. був значно вдалішим, ніж під час формування змісту розглядуваної нами статті.

П.С. Матишевський поряд з іншими способами злочинного посягання до поняття «розкрадання» відносив і вимагання.

Однак така точка зору щодо вимагання не була спільною серед науковців. Позицію стосовно відсутності підстав вважати вимагання однією із форм розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, відповідальність за яке встановлювалось ст. 223 КК 1960 р., відстоював В.П. Тихий. Він зазначав: «Серед насильницьких злочинів останнім часом значного поширення набуло вимагання. Зустрічаються й непоодинокі випадки вимагання зброї, бойових припасів, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів. Але вимагання не є способом розкрадання і тому не може тягти відповідальність за нього. Суспільна небезпека вимагання зброї, бойових припасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів в основному полягає в тому, що воно створює загрозу вчинення як умисних злочинів з використанням зазначених предметів, так і необережних злочинів та нещасних випадків при поводженні з цими предметами» [5, с. 29–30].

Слід змінити ст. 262 КК України, доповнивши узагальнюючий термін «розкрадання». Однак цим узагальнюючим терміном повинно охоплюватись не тільки вимагання, а й розбій. Розбій як спосіб злочинного посягання має специфічні ознаки, відмінні від таких способів, як крадіжка, грабїж, привласнення, розтрата, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем.

Наступним об'єктом дослідження є ст. 266 КК України «Погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали».

Об'єктом цього злочину є громадська безпека.

Різновиди психічного насильства можемо визначити з аналізу диспозиції ст. 266 КК України щодо об'єктивної сторони цього злочину, яку складають:

1) погроза вчинити викрадання радіоактивних матеріалів з метою примусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози (ч. 1 ст. 266);

2) погроза використати радіоактивні матеріали з метою спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози. Погроза має бути справжньою та реальною і адресується суб'єктам, зазначеним у ч. 1 ст. 266 КК (ч. 2 ст. 266).

Під погрозою вчинити розкрадання радіоактивних матеріалів слід розуміти доведений до сторонніх осіб намір протиправно, будь-яким способом заволодіти радіоактивними матеріалами й отримати можливість розпоряджатися ними на свій розсуд.

Погроза використати радіоактивні матеріали – це погроза застосувати шкідливі властивості таких матеріалів.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є обстановка, наявність якої дає підстави побоюватися здійснення відповідної погрози. Про наявність таких підстав можуть свідчити місце й час проголошення погрози, особа того, хто погрожує, відсутність належного контролю за радіоактивними матеріалами тощо.

Радіоактивні матеріали як предмет злочинів проти громадської безпеки в законодавстві визначені не однозначно. Згідно з Порядком звільнення радіоактивних матеріалів від регулюючого контролю у рамках практичної діяльності, затвердженого Наказом Державного комітету ядерного регулювання України 01.07.2010 р. № 84, радіоактивними матеріалами є будь-які матеріали, включаючи радіоактивні відходи, питома або сумарна активність радіонуклідів у яких перевищує межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з ядерної та радіаційної безпеки [6]. Хоча в Законі України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8.02.1995 р. міститься ширше поняття радіоактивних матеріалів, під якими тут розуміються джерела іонізуючого випромінювання, ядерні матеріали та радіоактивні відходи [7]. Закон України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 11.01.2000 р. визначає, що радіоактивні матеріали – це будь-які матеріали, що містять радіонукліди, в яких питома активність, а також сумарна активність у разі їх перевезення, перевищують межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з ядерної та радіаційної безпеки [8]. За загальним правилом, за наявності визначень одного і того самого предмета одночасно, як у законах України, так і в підзаконних актах, необхідно використовувати законодавчі норми. В цьому випадку це ст. 1 Закону «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії».

Поняття радіоактивних матеріалів у законодавстві України дається різне, але на підставі вивчення та уніфікації законодавчих актів пропонується таке його визначення: радіоактивні матеріали – це будь-які матеріали, що містять радіонукліди (включаючи радіоактивні відходи), в яких питома чи сумарна активність перевищують межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з ядерної та радіаційної безпеки.

Отже, дослідивши різновиди психічного насильства в злочинах, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами, бачимо, що саме ст. 262 КК України (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) та ст. 266 КК України (погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали) відображають таке насильство.

На жаль, злочини проти громадської безпеки в Україні, починаючи з 2014 року, значно зросли через початок антитерористичної операції на сході країни. Мирне населення потрапило в безвихідну ситуацію, коли їхня безпека страждає від аморальних, неконтрольованих злочинців, які забирають життя, здоров'я, власність у безневинних громадян. Така ситуація є неприпустимою, тому що держава повинна охороняти громадську безпеку всіма можливими способами. Але, на жаль, ще є над чим працювати.

Різновиди психічного насильства у злочинах проти громадської безпеки – тема надзвичайно важлива, яку необхідно досліджувати та вдосконалювати, адже це стосується безпеки дуже великої кількості людей.

Доцільним є виділення різновидів психічного насильства в окремий підрозділ «Психічне насильство» Розділу XII КК України Злочини проти громадського порядку та моральності.

Погроза як вид психічного насильства чітко закріплена законодавцем в КК України. Однак інші різновиди психічного насильства не мають чіткого закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність. Тому залякування населення та примушування слід закріпити в статтях кримінального кодексу як різновиди психічного насильства.

Удосконалення потребують статті КК України, в яких закріплені злочини проти громадської безпеки. Ст. ст. 263, 267 та 269 КК України доцільно доповнити словами «предмети, суміші чи речовини побутового призначення, здатні спричинити тяжкі та особливо тяжкі наслідки».

Законодавчо не визначений правовий статус зброї, радіоактивних ізотопів та радіації, саморобних комбінованих речовин чи їх сполук побутового призначення тощо, що може бути використаним злочинцями для досягнення своєї мети. Саме тому «предмет злочину проти громадської безпеки» потребує більш глибокого дослідження.

З огляду на підвищену небезпечність вибухових пристроїв для оточення та з метою дотримання послідовності у позиціях законодавця щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне поводження з ними пропонується передбачити кримінальну відповідальність і за ч. 3 ст. 262 КК, тобто за вчинення розбою з метою викрадення не тільки вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів, а й вибухових пристроїв. Аналогічна доцільність вбачається і стосовно вимагання вибухових пристроїв, поєднаного з насильством, небезпечним для життя і здоров'я. З погляду вимог законодавчої техніки вибухові пристрої повинні бути зазначені і в назві ст. 262 КК.

З метою законодавчого удосконалення ст. 262 КК України пропонується у її назві та диспозиції способи злочинного посягання зазначити таким чином: розкрадання, вимагання або розбій з метою заволодіння. Такий підхід позбавить ст. 262 КК казуїстичності, властивої їй зараз, та сприятиме простоті під час застосування на практиці правозастосовчими органами.

Таким чином, різновиди психічного насильства в злочинах, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами, відображені в ст. 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) та 266 КК України (погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коментар до статті 262. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем. URL: <http://www.legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1966-262.html>.
2. Постанова Пленуму ВСУ Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами від 26.04.2002. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.
3. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков : Вища школа, 1982. 161 с.
4. Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і визначення : матер. міжнар. наук.-практ. конф. 25–26 жовт. 2001 р. Харків : Юрінком Інтер, 2002. 272 с.
5. Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю // Збірник матеріалів наук.-практ. конф. Харків : ПФ Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2001. 248 с.
6. Порядок звільнення радіоактивних матеріалів від регулюючого контролю у рамках практичної діяльності, затвердженого Наказом Державного комітету ядерного регулювання України 01.07.2010 р. № 84. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0718-10>.

7. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8.02.1995 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80>.

8. Закон України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 11.01.2000 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1370-14>.

Собко Г.М. ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКРАДЕННЯМ, ПРИВЛАСНЕННЯМ, ВИМАГАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЧИ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ АБО ЗАВОЛОДІННЯМ НИМИ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ (СТ. 262 КК УКРАЇНИ)

Насильницький злочин проти громадської безпеки – це усвідомлено здійснене громадське небезпечне діяння, що насильно змінює суспільну свідомість в частині життя, здоров'я, особистої недоторканості відносно безпечних умов існування суспільства, за яке встановлена кримінальна відповідальність.

Виділяють такі різновиди психічного насильства у злочинах проти громадської безпеки: залякування населення, примушування та погроза.

Залякування населення – це висловлення та демонстрація таких дій, що спричиняють хаос у суспільстві, породжують паніку, страх за своє життя та здоров'я, а також за життя та здоров'я близьких людей. Наприклад, залякування населення підривом аеропорту.

Примушування – це стимуляція людини до виконання певних дій за допомогою погроз (відкритих або таких, що маються на увазі) або поневірянь. Примушування можливе тільки у тому разі, якщо той, що змушує, дійсно має можливість реалізації погроз, тобто повноваження в позбавленні адресата яких-небудь благ або в зміні умов його життя і роботи. Такі можливості можна назвати контролюючими. Змушуючи, ініціатор погрожує застосуванням своїх контролюючих можливостей для того, щоб добитися від адресата потрібної йому поведінки.

З метою законодавчого удосконалення ст. 262 КК України пропонується у її назві та диспозиції способи злочинного посягання зазначити наступним чином: розкрадання, вимагання або розбій з метою заволодіння. Такий підхід позбавить ст. 262 КК казуїстичності, властивої їй за чинної редакції, та сприятиме простоті під час застосування на практиці правозастосовчими органами.

Ключові слова: викрадення, привласнення, вимагання, вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, шахрайство, зловживання службовим становищем.

Sobko G.M. PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN CRIME ON PUBLIC ASSOCIATED WITH KIDNAPPING, EXTORTION OF FIREARMS, AMMUNITION, EXPLOSIVES OR RADIOACTIVE MATERIALS OR ACQUIRING THEM BY FRAUD OR ABUSE OF OFFICE (PT. 262 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Violent crime against public safety is a consciously committed public dangerous act that forcibly changes the public consciousness in the part of life, health, personal integrity regarding the safe conditions of existence of a society for which criminal responsibility is established.

The following types of mental violence in crimes against public safety are distinguished: intimidation of the population, coercion and threat.

Population intimidation is the expression and demonstration of such actions that cause chaos in society, create panic, fear for one's life and health, and for the lives and health of loved ones. For example, intimidation of the population by undermining the airport.

Coercion is the stimulation of a person to perform certain actions through threats (open or implied) or humiliation. Coercion is possible only if the coercive person really has the capacity to implement threats, that is, the authority to deprive the addressee of any benefits or to change the conditions of his life and work. Such opportunities can be called controlling. Forcing, the initiator threatens to use its controlling capabilities in order to obtain from the addressee the desired behavior.

Given the increased danger of explosive devices for the environment and in order to maintain consistency in the positions of the legislator on the establishment of criminal liability for the illicit treatment of them, it is proposed to provide for criminal liability under Part 3 of Art. 262 of the Criminal Code, that is, for committing robbery for the purpose of theft not only of firearms (except for smooth-bore hunting), ammunition, explosives and radioactive materials, but also explosive devices. The same applies to the demand for explosive devices coupled with life-threatening and dangerous health. In terms of legislative requirements, explosive devices should be indicated in the title of Art. 262 of the Criminal Code.

For the purpose of legislative improvement of Art. 262 of the Criminal Code of Ukraine proposes in its title and disposition the ways of criminal encroachment to be stated as follows: theft, extortion or robbery for the purpose of taking possession. This approach will deprive Art. 262 of the Criminal Code of the casuistic nature inherent in its current version, and will facilitate simplicity in the application of this criminal law in law by law enforcement agencies.

Key words: kidnapping, misappropriation, extortion, firearms, ammunition, explosives, radioactive materials, fraud, malpractice.